JYX JYVÄSKYLÄN YLIOPISTO UNIVERSITY OF JYVÄSKYLÄ

This is a self-archived version of an original article. This version may differ from the original in pagination and typographic details.

Author(s): Hallila, Mika

Title: Taakse jäänyt kotimaa : Suomi suomalaisessa nykykirjallisuudessa

Year: 2022

Version: Published version

Copyright: © 2022 Kirjallisuus- ja kulttuuriyhdistys Särö ry

Rights: In Copyright

Rights url: http://rightsstatements.org/page/InC/1.0/?language=en

Please cite the original version:

Hallila, M. (2022, 5.12.2022). Taakse jäänyt kotimaa : Suomi suomalaisessa nykykirjallisuudessa. Särö. https://sarolehti.net/lehti/taakse-jaanyt-kotimaa-suomi-suomalaisessa-nykykirjallisuudessa/

Taakse jäänyt kotimaa: Suomi suomalaisessa nykykirjallisuudessa

Suomalaisen yhteiskunnan kuvaus ei ole kadonnut kirjallisuudestamme mihinkään, mutta kertomisen tapa ja eetos ovat nyt moninäkökulmaisia ja moniäänisiä. Särö julkaisee esitelmän, jonka kirjallisuuden professori Mika Hallila piti Babeş-Bolyai-yliopiston (Cluj-Napoca, Romania) suomen kielen ja kirjallisuuden oppiaineen 30-vuotisjuhlassa 5.11.2022.

Mika Hallila | 5.12.2022 |
Esitelmä < https://sarolehti.net/category/esitelma/> , **Kaunokirjallisuus < https://sarolehti.net/category/kaunokirjallisuus/>**
|
Suomi < https://sarolehti.net/tag/suomi/>

Tunnetussa **Jukka Kuoppamäen** laulussa "Sininen ja valkoinen" kuvataan ja kaivataan taakse jäänyttä kotimaata. Tästä kotimaasta laulussa lähdetään johonkin tuntemattomaan toiseen maahan jostakin tuntemattomasta syystä – ainakin hetkeksi. Laulun minä pohtii hän voi kertoa kotimaastaan jollekulle toiselle, joka ei sitä tunne. Sanaa S

Privacy - Terms

ei laulussa mainita. Kotimaan on kuitenkin tarkoitus tulla tunnistetuksi nimenomaan Suomeksi: sininen ja valkoinen ovat Suomen lipun värit, joista laulussa tulee suomalaisen luonnon värit. Ehkä vieras, jolle siitä kerrotaan, ei ole uskoa korviaan, sillä kyseessähän on suorastaan ihana ja ihailtava maa, jossa on maailman sinisin taivas ja maailman puhtaimmat vedet, siellä rakkaimmalla on maailman sinisimmät silmät, toki on myös äärimmäistä köyhyyttä, ja – oi voi – liiallista rikkautta, kuuset kuiskivat, on talvi, lunta, kylmä ja kovaa harmaata graniittia, jossa voi kuitenkin tuntea lämmön. Se on Suomi.

Jukka Kuoppamäki kirjoitti tämän laulun vuoden 1972 Itämeren maiden iskelmäfestivaaliin, laulukilpailuun, joka pidettiin DDR:n Rostockissa. Rostockin laulukilpailuja järjestettiin vuosittain 1960- ja 1970-luvulla, ja niihin osallistuivat Pohjoismaat, DDR, Puola ja Neuvostoliitto, myöhäisempinä vuosina muutama muukin maa, kuten Länsi-Saksa ja Kuuba. Kuoppamäki oli voittanut Rostockin laulukilpailun edellisenä vuonna, eli vuonna 1971, laululla nimeltä "Pieni mies", ja kilpailun sääntöihin kuului, että edellisen vuoden voittajan tulee osallistua uudella laululla myös seuraavana vuonna.

Näin Kuoppamäki kuvaa uuden kilpailulaulunsa "Sininen ja valkoinen" syntyideaa:

> Juhannuspyhät vietimme tuttavien mökillä Wikarissa. Suomen lippu heilahteli hiljalleen lempeässä kesätuulessa, pääskyset singahtelivat ilmassa, valkoiset pumpulipilvet purjehtivat sinisellä taivaalla minun istuessani kuistilla.
>
> Sitä katsoessani mieleeni juolahti, että tietävätkö rautaesiripun takana asuvat saksalaiset mitään Suomesta? Ja niin aloin edelliskesän festivaalimatkaa muistellen kirjoittaa: ”Kotimaa kun taakse jäi, mietin hiljaa mielessäin, mitä siitä kertoisin, kysyjille vastaisin”.

Kuoppamäki kokee tämän mukaan kertoneensa sosialististen maiden ihmisille ja näin välittäneensä sosialistiin maihin kuvaa siitä, millainen maa on Suomi. Laulussa luonnon lisäksi tärkeä teema on vapaus, kerrotaanhan sinisen ja valkoisen olevan vapauden värit. En tiedä, nähtiinkö ei-sosialistisen

Suomen laulussa jotakin vaaraa tai kriittisyyttä, vai oliko vaarana vain, että kilpailun voittaa aina sama Jukka. Kuoppamäki nimittäin onnistui tälläkin kerralla täydellisesti, mutta häntä ei enää toivotettu aikaisemman vuoden tapaan automaattisesti uudelleen tervetulleeksi Rostockin laulukilpailuihin. Näin hän kertoo haastattelussa: "[V]oitto tuli taas. Sitten säännöt muutettiin."

Luulen, että monille ulkomailla suomea opiskeleville Jukka Kuoppamäen laulun edustama Suomi-kuva ei ole aivan vieras. Suomeen liittyy positiivisia mielikuvia puhtaasta luonnosta, tasa-arvosta, oikeudenmukaisuudesta, korkeatasoisesta koulutuksesta. Tänäkin päivänä Suomesta kertominen voi joskus olla kuin Kuoppamäen laulu, se on myönteinen Suomi-brändi, ja vaikkakin se on osin paikkansa pitävä, on se valitettavasti myös selkeän ideologinen ja idealisoiva. Tällaisen ajattelutavan ja kertomisen tavan juuret ovat syvällä sillä elämänalueella, josta tänään tulin teille puhumaan: suomalaisessa kirjallisuudessa.

Kuoppamäen "Sininen ja valkoinen" linkittyy pitkään historialliseen kaareen ja suomalaisen kirjallisuuden välittämään perinteeseen, jota kutsutaan kansalliseksi kertomukseksi. Kyse ei ole vain siitä, millainen Suomi on, vaan siitä, millaisia, keitä, mistä tulossa ja mihin menossa ovat suomalaiset.

Tämä kertomus alkoi muotoutua jo varhain reformaation aikakautena, vaikka toden teolla Suomea kansakuntana alettiin rakentaa ja kuvitella vasta 1800-luvulla. Sitä tehtiin sellaisten hahmojen kuin **Snellmanin**, **Lönnrotin**, **Topeliuksen**, **Runebergin** ja kumppaneiden tahdonvoimalla, ja sen perustan, herderiläisen romantiikan ajattelutavan mukaisesti kielellä ja kirjallisuudella oli olennainen merkitys ja tehtävä kansakunnan olemassaolossa. Jos Suomi kerran kansakuntana kuuluu sivistyneiden kansakuntien joukkoon, sillä tulee tietenkin olla oma kieli ja omakielinen kirjallisuus. Suomessa tämä johti muun muassa innostukseen kerätä kansanrunoutta ja jopa kasata siitä eepos niin kuin Lönnrot teki *Kalevalassa*, kuvata runoudessa idealisoivasti Suomen kansaa, niin kuin Runeberg "Saarijärven Paavossa" ja lopulta luoda eurooppalaisessa hengessä ehkä kirjallisesti arvokkain todiste kansakunnasta: suomenkielinen romaani.

Tämän tehtävän täytti **Aleksis Kiven** *Seitsemän veljestä* ilmestyessään vuonna 1870: kertomus Impivaaraan pakenevista ja sieltä takaisin palaavista veljeksistä, jotka lopulta aikuistuvat, rauhoittuvat ja viisastuvat – tulkinnasta

riippuen joko kasvavat tai lannistuvat. Romaanin lopussa kerrotaan, kuinka veljeksistä tulee merkittäviä yhteiskunnallisia toimijoita. Varsinkin nuorin veli, entinen villikko ja koltiainen Eero, kunnostautuu kansallista asiaa ajavana, ajattelevana ja kirjoittavana suomalaisuusmiehenä, joka herää näkemään, mikä ja miten tärkeä asia on kotimaa. Tässä tunnettu lainaus *Seitsemän veljeksen* lopusta:

> Mutta sunnuntai- ja pyhäpäivinä hän [Eero] joko tutkisteli sanomalehteänsä tai kirjoitteli itse kuulumisia ja yhteiskunnallisia asioja pitäjästä, lähetettäväksi samaan lehteen. Ja mieliisti otti aina toimitus vastaan hänen lähetyskappaleitansa, joiden sisältö oli ytimellistä vallan, esitystapa nasevaa ja selvää, useinpa nerokastakin. Ja tämänkaltaisista harrastelemisista laajeni hänen katselmansa elosta ja maailmasta. Synnyinmaa ei ollut hänelle enään epämääräinen osa epämääräisessä maailmassa, ilman mitään tietoa missä ja minkälainen. Vaan tiesipä hän missä löytyi se maa, se kallis maailman-kulma, jossa Suomen kansa asuu, rakentelee ja taistelee ja jonka povessa lepäsivät isiemme luut. Hän tiesi sen rajat, sen meret, sen salaisesti hymyävät järvet ja nuo risu-aitoina juoksevat hongistoiset harjanteet. Kotomaamme koko kuva, sen ystävälliset äidinkasvot olivat ainiaksi painuneet hänen sydämensä syvyyteen. Ja tästä kaikesta syntyi hänen tahtoonsa halua ja pyrkimistä kohden maamme onnea ja parasta. Hänenpä uljaasta, väsymättömästä toimestansa rakennettiin pitäjään jonkunmoinen kansakoulu, joka oli ensimmäisiä Suomessa. Ja vieläpä yhtä ja toista muutakin hyödyllistä laitosta matkaansaattoi hänen seurakuntaansa. — Myös oli hänellä huoneellisten askartensa ja puuhiensa alituisena silmän-osoitteena vanhin poikansa, josta hän oli päättänyt kouluttaa tiedon ja taidon miehen.

Herääminen kotimaan koko kuvaan, ymmärrys kotimaasta ja tulevien sukupolvien kasvattamisesta sen kansalaisiksi, on aihe, jota Kiven jälkeinen realismi toistaa eri tavoin. Esimerkiksi **Arvid Järnefeltin** vuonna 1893 ilmestyneen *Isänmaa*-romaanin päähenkilö Vuorelan Heikki kulkee matkan maaseudulta Helsingin yliopistoon ja sivistykseen. Ensin yliopisto ja kaupunkilaistuminen uhkaa tehdä Heikistä turhamaisen, ulkokultaisen ja

teennäisen, mutta lopulta todellinen sivistyspyrkimys avaa silmät aidolle kotimaan rakkaudelle niin kuin romaanin **Tolstoi**-henkisestä lopusta voimme lukea:

> Ja todellakin! Kotoinen tunne leviää leviämistään. Ennen vierailta näyttäneet talot se nyt kietoo lämpöönsä; tuntemattomat ihmiset, jotka pelloillansa työskentelevät, muuttuvat omaisiksi. Tuossa on kuin isä kyntäisi suoraa vakoansa piipunnystyrä hampaissa ja vakaana, vastoinkäymisistä huolimatta valmiina odottamaan vaikka tuhat vuotta ajattelisi itsekseen: vielä se minun Heikkini kerran palajaa!
>
> Ja palajaahan Heikki! Hän on valmis taas työhön, — työhön niille, jotka häntä tarvitsevat, valmis antamaan kaiken, mitä hänessä on parasta, mitä hänessä on hienointa, mitä hänessä on syvintä omaa,— tälle armaalle kotikansalle, tälle kotoiselle isänmaalle.
>
> Ja riemu täyttää sydämen. Kiuruna kohoaa mieli ylistystä purkamaan. Ylistystä siitä, että on äärettömän paljon rakkauden kohdetta. Ylistystä Jumalalle, joka nähtyään, etteivät meidän ahtaat sielumme ulotu koko hänen ihanaa maailmaansa käsittämään, on siitä erottanut osan isänmaaksemme ja antanut sille oman kotikielen ja sen honkiin puhaltanut oman henkemme humun.

Aleksis Kiven jälkeinen suomalaisen kirjallisuuden realismi oli totta kai monin osin paljon Järnefeltiä ristiriitaisempaa, yhteiskuntakriittisempää ja moniarvoisempaa. Ei tarvitse kuin ajatella sitä, kuinka **Minna Canthin** *Työmiehen vaimo* –näytelmässä romanityttö Homsantuu huutaa häntä pidättämään tulleille poliiseille ja samalla koko suomalaiselle epäoikeudenmukaiselle yhteiskunnalle ja koko patriarkaatille, että ”Teidän lakinne ja oikeutenne, hah, hah, hah, niitähän minun pitkin ampua”. Tai sitä, kuinka **Juhani Ahon** *Yksin*-romaanissa sydänsuruja ei lievitetä kotimaan peltomaisemissa vaan kansainvälisessä, vilkkaassa ja viettelevässä Pariisissa.

Tarkoitan, että ei tietenkään edes varhaisen suomalaisen kirjallisuuden todellista moninaisuutta, rikkautta ja ristiriitaisuutta voi sovittaa vain

johonkin yhteen muottiin, vaan se on täynnä erilaisia vastakkaisiakin suuntia ja ajattelutapoja. Se on syntynyt ja elänyt yhteydessä kansainvälisiin ideoihin ja virtauksiin. Ei se todellakaan mitään suomalaisessa tynnyrissä tai sahtisammiossa kasvanutta tarinointia ole. Se on usein monikielistä ja monikulttuuristakin, minkä on tuonut esille kirjallisuuden ylirajaisuuden tutkimus painottaessaan sitä, että kansallinen lukutapa on metodinen valinta. Tutkijat puhuvat metodologisesta nationalismista, jossa kansallisvaltiota pidetään itsestään selvästi tulkinnan viitekehyksenä. Tämän kautta tulee esille se seikka, että kirjallisuuden traditio ei ole vain tekstien sisällössä vaan myös siinä, miten niitä halutaan lukea.

Kansallisen kertomuksen nimissä on voitu tasoittaa, jättää huomiotta, hämärtää ristiriitoja, jotka eivät sovi kansalliseen tulkintaan ja tulkintakehykseen. Silti se on perinne, jota rikottuna ja ristiriitaisenakin on voitu lukea ja tulkita kansallisena kuten Jukka Kuoppamäki laulussaan: olen suomalainen, kerron Suomesta.

Tämä takia mielestäni on älyllisesti rehellistä ja oikein sanoa, että alkaen kansallisen heräämisen ajasta 1800-luvulla, Aleksis Kivestä ja vuosisadan vaihteen realismista, suomalaisen kirjallisuuden valtavirta vuosikymmenestä toiseen toisti, uudelleenkirjoitti ja muokkasi samaa kansallista perinnettä ja kansallista kertomusta, kotimaan kuvaa. Suomalainen kirjallisuus on ollut ensi sijassa kirjallisuutta Suomesta ja suomalaisuudesta. Suomen historiasta ja suomalaisesta yhteiskunnasta. Sellaiset poikkeukset kuin **Mika Waltarin** 1940- ja 1950-luvulla Egyptiin ja muihin muinaisiin kulttuureihin sijoittuvat historialliset romaanit ja **Volter Kilven** vuonna 1900 ilmestynyt raamatullisaiheinen *Bathseba* ovat poikkeuksia, ehkäpä nimenomaan niitä kuuluisia poikkeuksia, jotka vahvistavat säännön.

Suomalaiseen kirjallisuushistoriaan mahtuu monenlaista kiistaa, esimerkiksi realistien ja modernistien välillä, vanhan ja uuden välillä, kokeellisuutta, erikoisuutta, ilmiömäistä kielellistä taituruutta, suoranaista kirjallista neroutta tai hulluutta. Mahtuu aiheiksi muutama sota, 1900-luvulla ensin sisällisota, sitten talvisota ja jatkosota. Ne kaikki otetaan osaksi kansallista kertomusta, ja itse asiassa juuri näistä traumaattisista kipupisteistä tulee niitä, joita kerrotaan uudelleen ja uudelleen uusina aikoina ja uusien sukupolvien äänillä. **Väinö Linna** on tietenkin se yksi ylittämätön rajapaalu, joka sekä jatkosodasta kertovassa *Tuntemattomassa sotilaassa* (vuodelta 1954) että itsenäistymisen ajoista talvisotaan ulottuvassa *Täällä Pohjantähden alla* -trilogiassa (vuosilta 1959, 1960 ja 1962) yhtä aikaa sekä

toistaa että uudistaa kansallista kertomusta. Ei ole liioittelua sanoa, että Linna on keskeinen toisen tasavallan peruskivi, jolle suomalaisuutta sodan jälkeen uudelleen rakennetaan.

Tässä mielessä kirjallisuuden merkitys nimenomaan kansallisen kertomuksen ylläpitäjänä ja jatkajana on kiistaton. Näkökulmat ja koulukunnat vaihtelevat, mutta kotimaa on aina suomalaisen kirjallisuuden ja sen lukijoiden silmien edessä, sitä ei jätetä taakse tai yhtään mihinkään.

Kunnes tullaan 1990-luvulle ja tähän päivään ulottuvaan ajanjaksoon suomalaisessa nykykirjallisuudessa. Tässä 1990-luvulta alkavassa kehityksessä suomalaisen nykykirjallisuuden yhtenä suuntana on ollut jättää kotimaa taakseen – useallakin eri tavalla ja useassa eri merkityksessä. Itse tein tämän huomion ensimmäisen kerran kirjoittaessani väitöskirjaa 2000-luvun alussa. Yksi romaani, jota tutkimuksessani käsittelin, on vuonna 1996 ilmestynyt **Juha K. Tapion** romaani *Frankensteinin muistikirja* (1996). Tutustuin silloin myös romaanista eri päivälehdissä kirjoitettuihin arvosteluihin, ja silloin kiinnitin huomiota asiaan, josta väitöstutkimuksessa kirjoitin näin:

> Kirjallisuuden sepitteellistä ja mielikuvituksellista luonnetta korostava *Frankensteinin muistikirja* eroaa paljon rakenteeltaan, tarinaltaan ja tematiikaltaan teosjoukosta, josta voi käyttää yleistystä ”*suomalainen* romaanikirjallisuus”. Esikoisteos, jolle myönnettiin *Helsingin Sanomain* kirjallisuuspalkinto ja jonka vastaanotto lehtikritiikeissä oli poikkeuksetta innostunutta, sai laajahkoa huomiota ja arvotettiin melko korkealle heti ilmestyttyään. Palkintoraati luonnehti sitä eurooppalaisen kulttuurin perinteellä leikitteleväksi kirjallisuudeksi kirjallisuudesta (HS 14.10.1996) ja jotkut kriitikot kiinnittivät kummeksuvaa ja ihailevaakin huomiota juuri siihen, **ettei tässä suomalaisessa esikoisromaanissa mainita sanallakaan Suomea** (AL 8.11.1996; KS 17.11.1996). (Mika Hallila: *Metafiktion käsite. Teoreettinen, kontekstuaalinen ja historiallinen tutkimus*. (2006))

Tapion romaani ei piittaa piirunkaan vertaa kansallisesta kertomuksesta. Se rakentuu täysin muun kirjallisuuden, erityisesti eurooppalaisen romaanin ja

esimerkiksi kirjallisuus- ja taidehistorian varaan. Sen tapahtumapaikka on 1900-luvun alun Pariisi, fiktiivisiä ja todellisia henkilöitä sisältävään henkilöhahmogalleriaan kuuluvat muun muassa **Mary Shelleyn** vuonna 1818 julkaistun *Frankenstein. Uusi Prometheus* -romaanin tohtori Frankensteinin luoma uusi ihminen, niin kutsuttu Frankensteinin hirviö, modernistiset kirjailijat **Gertrude Stein** ja **Ernest Hemingway**, taiteilijanero **Pablo Picasso** ja niin edelleen.

Tapion teos on postmodernistista leikkiä kirjallisuudella ja kielellä, 1990-luvulla siis vielä aika outo lintu suomalaisessa kirjallisuudessa. Arvojen ja aikojen muutoksesta jo tuolloin kertoo kuitenkin paljon se, että romaanin vastaanotto oli myönteinen: se, että teoksessa ei mainita Suomea ei ollutkaan enää heikkous vaan suorastaan vahvuus. Tämä kertoo odotushorisontin muutoksesta ja sallivammasta ilmapiiristä kirjallisuuden vastaanotossa. Sen myötä suomalainen kirjallisuus alkoi ikään kuin hengittää vapaammin ja eurooppalaisemmin. Niitäkin aiheita, jotka edelleen ovat yhteydessä kansalliseen kertomukseen, aletaan tulkita uudella tavalla.

Käsittelen seuraavaksi kolmea eri linjaa, joita pitkin suomalainen kirjallisuus on kulkenut jättäessään taakseen vanhan kotimaan. Ne ovat 1) Suomea tai suomalaisuutta ei juuri käsitellä, 2) Kansallinen kertomus tulkitaan uudelleen ja 3) Suomea katsotaan uusin silmin.

Ensimmäistä linjaa kulkevat juuri nämä *Frankensteinin muistikirjan* kaltaiset teokset, joissa Suomea ei edes mainita, tai jos mainitaan, niin kysymys on vain jostakin sivuseikasta, esimerkiksi suomalaisesta sivuhenkilöstä tai Suomesta yhtenä paikkana paikkojen joukossa. Kehityksen yksi kulminaatiopiste on vuosi 2008, mihin kiinnittävät huomiota **Leena Kirstinä** ja **Risto Turunen** yhteisartikkelissaan "Nykyproosan solmukohtia ja avauksia" vuodelta 2013. Heidän havaintonsa mukaan

> [2000-luvulla] [v]altaosa proosasta kuvasi [--] edelleen koti-Suomea. **Kansainvälistyminen korostui vuonna 2008,** jolloin Finlandia-raati asetti palkintoehdokkaiksi etupäässä teoksia, joiden tapahtumat sijoittuivat ulkomaille.

Se, että tämä oli mahdollista, kertoo totta kai myös siitä, että ulkomaille sijoittuvaa suomalaista kirjallisuutta on ilmestynyt paljon enemmän kuin

vain ehdolla olleet romaanit. Kehitys on reilut kymmenen vuotta Tapion ihmetystä herättäneen romaanin jälkeen johtanut siihen, että on suorastaan tavallista, ettei suomalainen kirjallisuus käsittele Suomea tai toista ja jatka kansallista kertomusta. Ja siitä kymmenen vuotta eteenpäin kirjallisuuskriitikko **Vesa Rantaman** huomio **Juha Siron** *Yllämme kaartuva taivas* -romaanin arvostelussa tuo esiin entistä enemmän, missä tilanteessa olemme juuri nyt:

Suomenkielinen proosakirjallisuus on viimeisen kymmenen vuoden aikana vaivihkaa irtautunut Suomi-nimisestä kartanreunasta, eivätkä päähenkilötkään aina kasva koivun ja tähden alla. Kun kieli ja kulttuuri eivät käy aivan yhtä jalkaa, mielikuvitus hengittää vapaammin. **Laura Lindstedtin**, **Olli Jalosen** tai **Heikki Kännön** palkittuja romaaneja lukiessa huomaa, että kirjallisuudella on tärkeämpiäkin tehtäviä kuin kansallinen itsetutkiskelu.**[i]**

Rantaman ilmeiset viittauskohteet ovat ainakin Laura Lindstedtin *Oneiron* ja Olli Jalosen *Taivaanpallo*. Ne molemmat ovat Finlandia-palkinnon saaneita romaaneja, eivätkä ne tosiaan liiemmälti katsele kotimaahansa päin. *Oneiron* on kertomus välitilasta elämän ja kuoleman välissä. Siellä kohtaavat seitsemän eri kansallisuuksista tulevaa naista, joista yksikään ei ole suomalainen. Hetken aikaa he ovat yhteisö, joka tarvitsee toisiaan, seitsemän siskosta saattelemassa toisiaan eteenpäin kohti kuolemaa. *Oneiron* korostaa mielikuvituksen vapautta ja voimaa, minkä voitte nähdä teoksen alun lainauksesta, jossa lukijaa pyydetään nimenomaan kuvittelemaan jotakin:

> Kuvittele, että olet puolisokea. Miinus yksitoista diopteria. Kuvittele optikkoliikkeen hämärä näöntarkastushuone. Istut mukavalla nahkatuolilla ja pelkäät, että menetät näkösi kokonaan. Olet laskenut vanhat silmälasisi pöydälle. Muovikehykset, kymmenen vuotta sitten sähkönsiniset, ovat naarmuuntuneet. Olet kiinnittänyt toisen sangan paikalleen teipillä, olet värittänyt teipin huopakynällä siniseksi. Vuodesta toiseen olet mieluummin nähnyt huonosti kuin selvittänyt näkösi todellisen tilan. Olet torjunut ajatuksen optikolle menosta niin kuin toiset ihmiset lykkäävät hammaslääkärille menoa. Tunnet heitäkin. Heidän henkensä haisee, he tietävät sen itse ja puhuvat siksi aina hieman mumisten, alaviistoon. He ottavat askeleen taaksepäin kun joku tulee liian lähelle. Sinä taas olet lykännyt näöntarkastusta. Vuosi vuodelta käyttäydyt kummallisemmin, hajamielisemmin, se on selityksesi. Heti kun jokin ihmisen kaltainen ilmaantuu horisonttiin, lasket katseesi katuun, varmuuden vuoksi. Ystävät osallistuvat leikkiin sanovat: Taasko olet pilvilinnoissa? Huhuu, onko ketään kotona?

Mielikuvitusta ja kuvittelun vapautta korostavan eetoksen ohella voimme myös tulkita romaanin perusasetelmaa kommenttina kansalliselle kertomukselle: kenties *Oneironin* kuolemassa kohtaavat ja matkojaan jatkavat seitsemän kohtalon- ja sielunsiskosta ovat vastakohta kirjalliselle perinteelle, jonka aloittaa kertomus elämäntuntoisista seitsemästä veljeksestä matkaamassa luonnosta kulttuuriin ja yhteiskuntaan kotimaataan rakentamaan. *Oneironissa* sen sijaan rakennetaan pilvilinnoja.

Olli Jalosen *Taivaanpallo* on lapsikertojan matka köyhyydestä Saint Helenan saarelta tieteen palvelukseen Lontooseen. Suomen historian sijasta paneudutaan kehityskulkuihin, jotka johtavat eurooppalaiseen valistukseen. Nimenomaan eurooppalaisuus ja eurooppalaistuminen on teema, jota monissa suomalaisissa nykyromaaneissa eri tavoin varioidaan ja käsitellään.

Rantaman mainitsema Heikki Kännö ja hänen romaaninsa *Runoilija* on hyvä lisäesimerkki. Se on **Goethen** *Faustista* innoituksensa saava kertomus teatterista, murhasta, **Nietzschestä** ja **Rudolf Steinerista**. Samaan sarjaan kuuluu vaikkapa **Pirkko Saision** *Passio*, joka monien mutkien, pakomatkojen ja valeidentiteettien kautta kuljettaa henkilöhahmojaan halki Euroopan ja sen

historian. Suomikin on pienesti esillä erityisesti kiehtovan, lesbiaanisen Simeoni-tädin hahmossa. Eikä sekään tietenkään mikään sattuma ole, että tädin miehekäs nimi on sama kuin *Seitsemän veljeksen* lopussa epätoivoissaan itsemurhaa yrittävän, perheettömän ja eräiden tulkintojen mukaan peitellystä homoseksuaalisuudestaan kärsivän Simeonin. Näiden kaltaisia romaaneja suomalaisessa nykykirjallisuudessa on paljon: Suomi ei ole tai on vain vähän mukana, mutta olennaista on usein Eurooppa ja eurooppalaisuus tai laajempi globaali historia ja maailma.

Toista vanhan kotimaan jättävää linjaa kulkevat ne nykykirjallisuuden teokset, jotka radikaalisti muuttavat ja tulkitsevat uudelleen kansallista kertomusta. Näitä on käsitellyt esimerkiksi **Leena Kirstinä** vuoden 2013 artikkelissaan "Kansallisia kertomuksia". Kirstinän mukaan nykykirjallisuuden suhteesta kansalliseen perinteeseen voidaan puhua uusina kansallisina kertomuksina, siis monikollisesti, ja painottamalla sitä, että ne eivät ole samanlaisia kuin aiempi kansallinen kertomus, vaan uusia. Ne ovat kertomuksia, joissa käytetään uudelleen suomalais-kansallisen kirjallisuuden aiheistoa ja kuvastoa, mutta toisin lähtökohdin ja tavoittein kuin aiemmassa kirjallisuudessa.

Nykykirjallisuudessa suomalaisuutta määritellään uudelleen. Ensinnäkin määrittely koskee sitä, mitä tapahtui Suomelle ja suomalaisuudelle 1990-luvun alun laman ja sitä seuranneen kansallista identiteettiä kohdanneen identiteettikriisin jälkeen. Kansallisiin aiheisiin palataan uusista näkökulmista. 1990-luvulla kysytään ja arvioidaan sitä, kuinka eurooppalaisia ja millaisia eurooppalaisia ollaan. 2000-luvulla painottuvat mikrohistoriallisuus, kokemuksellisuus, erilaiset näkökulmat, naisten ja vähemmistöjen Suomi ja suomalaisuus kansallisessa kertomuksessa.

Niin kuin ehkä hyvin tiedättekin, tänäkin päivänä näiden uusien kansallisten kertomusten virta suomalaisessa kirjallisuudessa jatkuu ja jatkuu. Mainittakoon tässä esimerkkeinä lukuisista tai lukemattomista teoksista **Leena Landerin** *Käsky*, **Katja Ketun** *Kätilö*, **Rosa Liksomin** *Everstinna* ja *Väylä*, **Tommi Kinnusen** *Ei kertonut katuvansa*.

Joka vuosi ilmestyy kymmenittäin suomalaista kirjallisuutta, jonka aiheena on jokin Suomen sota tai muu historiallisesti merkittävä tapahtuma. Eikä suomalaisen yhteiskunnan kuvaus ole mihinkään kadonnut – päinvastoin ehkä saanut vain uutta puhtia, mutta näkökulma, kertomisen tapa ja eetos

ovat nyt toisia. Vanha kotimaa on hylätty, mutta kansallista kerrotaan uudelleen moninäkökulmaisesti ja moniäänisesti.

Uusiin kansallisiin kertomuksiin kuuluvat myös **Juha Hurmeen** Suomen esihistoriaa ja historiaa uudelleen kertovat ja kuvittelevat romaanit *Niemi* (2017) ja *Suomi* (2020), jotka molemmat alkavat kosmologisista alkuvaiheista ja asettavat Suomen planetaarisiin ja avaruudellis-ajallisiin mittasuhteisiin, tosin suhteuttaen aiheen käsittelyä huumorilla, tässä *Suomi*-romaanin aloituksessa täsmällisemmin vieläpä niin sanotulla pieruhuumorilla.

Elämme noin vuotta 13 800 000 000, ja Suomeksi nimetty alue on osa avaruutta ja sijaitsee Linnunradan laidalla.

Alussa oli paukku.

Pekka pieri penkin puhki,
jyrähytti järven halki,
halki haapasen venehen,
poikki koivusen korennon;
koirat ulvo kolme vuotta,
siat vingut viisi vuotta.

Ensin oli kylmä, pimeä ja tyhjä hujahdus. Sitten maailmankaikkeus käynnistyi hyvin pienestä, aivan vähän yli läikähtäneen matemaattisen pisteen kokoisesta alkumunasta, joka lähti kiitämään joka suuntaan. Koska kosminen syteemimme rynnistää samasta lähtökohdasta kaikkialle, maailmankaikkeus on muodoltaan kasvava pallo, jonka sisällä on kaikki avaruus, aine ja eräässä mielessä, vain meidän mielessämme, aika. ”Tämä maailma on pyöreä kuin pierun kuori”, tiedettiin sanoa Jaalassakin muutaman peninkulman päässä Heinolasta auringonnousun suuntaan. Jaalan pitäjäruoka on tikkutollo, erittäin pierettävä, alkuvoimainen marjamämmi.

Suomi sijaitsee kosmoksen pierupallon keskipisteessä. Tämä mittaustulos saavutetaan Jaalassa, Porkkalassa, Nuorgamissa ja Länkipohjan Nesteen kuppilassa. Viimeksi mainittu huoltoasema ei ole kuitenkaan universumin keskus, vaan mittaustulos on sama tehtynä mistä tahansa maailmankaikkeuden pisteestä. Jokaisella havaitsijalla on oma maailmankaikkeutensa, jonka keskipisteessä hän näyttää juovan kahvia.

Vaikka Hurme omalla tavallaan katseleekin kotimaataan toisin silmin, en tarkoita tätä kolmannella linjalla, jota kotimaansa jättänyt suomalainen nykykirjallisuus kulkee. Tarkoitan suomalaista kirjallisuutta ja kansallisuutta uudelleen määrittävää maahanmuuttajakirjallisuutta ja ylirajaista kirjallisuutta. Monet joko aikuisena tai lapsena Suomeen muuttaneet kirjailijat ja myös Suomessa syntyneet ja kasvaneet jotakin etnistä

vähemmistöä edustavat kirjailijat ovat nykyaikana saaneet vahvistuvasti ääntään kuuluville ja tuotantoaan julki ja tuoneet uudenlaisia ääniä ja näkökulmia suomalaiseen kirjallisuuteen. Keskieurooppalaisena nimenä voi äkkiä tulla mieleen suomeksi kirjoittava **Alexandra Salmela** tai balkanilaislähtöisenä kirjailijana Finlandia-palkittu **Pajtim Statovci**. Monesti maahanmuuttajakirjailijoiden tuotannossa käsitellään maahanmuuttajuutta, näin on Salmelan esikoisromaanissa *27 eli kuolema tekee taiteilijan* (2010), jossa Suomeen kotiutumista yrittävä Agnes kokee varsin absurdejakin juttuja uudessa kotimaassaan. Samoin Statovcin romaanihenkilöillä on ihmeteltävää ja uusia näkökulmia, kun he tarkastelevat suomalaista kulttuuria.

En käsittele heitä kumpaakaan tämän tarkemmin, vaan esimerkkeinäni on kaksi muuta kirjailijaa. Ennen heidän teostensa analyysia kuitenkin käsittelen sitä, miten tämä kolmas kotimaan taakse jättävä suomalainen kirjallisuus on suhteessa ja vaikuttaa käsitykseen Suomesta, suomalaisuudesta, kansallisesta kertomuksesta ja ylipäätään kansallisen ideasta.

Monet tutkijat pitävät tätä muutosta aivan keskeisimpänä nykykirjallisuudessa. Esimerkiksi **Jussi Ojajärven** mukaan monikulttuurisuus ja kirjallisuuden ja kirjailijakunnan ylirajaistuminen on suurin muutos, joka on saanut suomalaisen nykykirjallisuuden käsittelemään kansallista, kansallisuutta sekä kansallista yhteisöä ja sen määrittymistä. Nämä uudet näkökulmat kuitenkin entistä selvemmin paljastavat, että kansallinen muodostuu siitä, kuinka jotakin nostetaan arvostuksen kohteeksi ja jotakin jätetään huomiotta. Kansallinen onkin tulkittavissa muuttuvaksi, eläväksi ja tulkinnalliseksi kategoriaksi, ei joksikin, joka pysyisi koko ajan samana.

Olli Löytty esittää vuonna 2021 ilmestyneessä esseekokoelmassaan *Jäähyväiset kotimaiselle kirjallisuudelle*, nojautuen **Benedict Andersonin** ajatukseen kansakunnista "kuvitteellisina yhteisöinä", että

> Suomea alettiin kuvitella joskus 1700-luvun loppupuolella – absoluuttista alkupistettä on mahdoton nimetä – ja tuota ajattelutyötä jatkettiin 1800-luvulla, kunnes sitten 1900-luvun alkuvuosina kuvitelmat materialisoituivat itsenäistä kansakuntaa merkitseviksi käytännöiksi, instituutioiksi, symboleiksi, taideteoksiksi ja niin edelleen. Kansakunnan myötä syntyi myös suomalaiskansallinen kirjallisuus omine klassikkoineen ja instituutioineen.
>
> Se, että tuo satakunta vuotta sitten hahmonsa saanut ”kansallinen” tarjoaa yhä viittauskohteen, jolla ihmisten ja ilmiöiden suomalaisuutta arvioidaan, edellyttää silmien ummistamista monilta perustavanlaatuisilta muutoksilta. Suomalaisuuden merkitykset eivät nimittäin ole missään vaiheessa pysähtyneet, ja hyvä niin.

Mukana on ajatus, että kansallinen on muuttuva ja liikkuva kategoria, ei mitään alkuperäistä tai autenttista tai esimerkiksi nationalismin ja uusnationalistien omittavissa omiin tarkoituksiinsa. Löytyn mukaan ”[m]etodologisen nationalismin aiheuttamaan kapeakatseisuutta vastaan voi [–] taistella kiinnittämällä huomiota juuri asioiden ylirajaisuuteen eli (kansalliset) rajat ylittävään sosiaaliseen, kulttuuriseen ja kielelliseen vuorovaikutukseen.” Ylirajaisuutta **Hanna-Leena Nissilä** puolestaan luonnehtii mahdollisuudeksi ylittää ei pelkästään valtiolliset tai kansalliset vaan myös esimerkiksi kulttuuriset, kielelliset, etniset ja uskonnolliset rajat. Hänen mukaansa

> [y]lirajaisen tutkimusotteen tavoitteena on epäluonnollistaa kansallisen käsitettä ja löytää kansalliselle vaihtoehtoisia tutkimuskonteksteja [--]. Vaikka metodologisen nationalismin kritiikki ohjaakin irrottautumaan kansallisesta kehyksestä, ei ylirajaisen lähestymistavan tarkoituksena ole hylätä kansallista, vaan ymmärtää toisiinsa limittyviin tilallisuuksiin liittyviä ilmiöitä ja vuorovaikutuksia sekä löytää kansallista täydentäviä ja laajentamaan pyrkiviä uusia lähestymistapoja.

Ylirajaisessa kirjallisuudessa Suomea katsotaan uusin silmin. Silloin kansallinenkin on liikkeessä ja voi alkaa määrittyä uudelleen. Otan lopuksi kaksi esimerkkiä, joissa näkyy, miten erilaisia asioita ja asenteita tämä voi tarkoittaa.

Anna Soudakovan autofiktiivinen romaani *Mitä männyt näkevät* (2020) kertoo nuoren minäkertojan, Marian, isoisän tarinaa sekä sitä, mitä tapahtui yhtäältä tämän vanhemmille menneisyydessä ja toisaalta, Maria mukaan lukien, jälkikasvulle nykyisyydessä. Kysymys on Venäjältä Suomeen 1990-luvun alussa emigroituneesta, inkerinsuomalaisia sukujuuria omaavasta perheestä, jonka jäseniä – Marian isoisän vanhemmat ja muita sukulaisia – on 1930-luvulla murhattu **Stalinin** vainoissa. Neuvostotodellisuudesta Suomeen muuttaneet katsovat uutta kotimaataan uusin silmin.

> Media [Neuvostoliitossa] on huutanut vuosikymmenet valoisaa tulevaisuutta rakentaville kansalaisille, miten likainen, moraaliton ja rapistunut länsi on, miten ihmiset siellä eivät edes ymmärrä, kuinka onnettomia he ovat. Ja nyt Tanja, Sonja ja Maria ovat paikassa, jollaista ei edes pitänyt olla olemassa.

Suomi ”paikkana, jollaista ei pitänyt olla olemassa” tarkoittaa tässä yhteydessä sitä, että lännessä asiat ovat paremmin kuin Neuvostoliitossa ja että neuvostoliittolaisille on valehdeltu Suomen oloista. Suomi kohteleekin romaanin maahanmuuttajaperhettä kohtalaisen hyvin ja vastaanottavaisesti.

Samanlaista kohtelua eivät kuvaa tämän puheenvuoroni päättävät kirjalliset esimerkit, Suomessa vuodesta 2004 asuneen uussuomalaisen kirjailijan **Hassan Blasimin** romaanit *Allah99* vuodelta 2019 ja *Kelloja ja vieraita* vuodelta 2021. Molemmissa teoksissa kirjailija käsittelee Suomea maahanmuuttajan ja pakolaisen näkökulmasta ja avaa näkymiä nyky-Suomeen ja suomalaisuuteen. Aiheena on usein vieraan kohtaamiseen liittyvä epäluulo ja tietämättömyys, kuten tässä koomisessa *Allah99*-romaanin keskustelussa:

```
Istuin järvenrannalla lukemassa Paul Ricoeurin elämäkertaa. Joku
juoppo hoippuu minun suuntaani ja istuu viereeni penkille.

Mies: Where are you from?
Minä: Iraq!
Mies: Oh, I have a friend married with an Iranian.
Minä: Where are you from?
Mies (hymyillen): I am from here… I am Finnish!
Minä: Oh, I have a friend married with a Norwegian.
Mies: Joo.
Minä: Joo.
Mies: Have a nice day! Tsau!
Minä: You too, tsau!
```

Kelloja ja vieraita -romaanissa puolestaan Sololandiaksi nimetty tutunoloinen Pohjolan maa, joka "Sininen ja valkoinen" -laulun kotimaan tavoin on tarkoitettu tunnistettavaksi Suomeksi, on kaukana vapauden ja oikeudenmukaisuuden tyyssijasta, jonka Kuoppamäki 1970-luvun alussa kuvitteli. Romaani puhuu suorasanaisesti suomalaisesta rasismista ja rasismin sellaisesta muodosta, joka ei ole marginaali-ilmiö vaan syvällä koko suomalaisessa kulttuurissa:

> On vaikea käsittää, miten he [Sololandian/Pohjolan valkoihoiset asukkaat] voivat niin epätoivoisesti yrittää suhteellistaa rasismin ja ääriajattelun ongelmaa. Mielessä herää ajatus fiktioelokuvasta: entä jos yksi heistä eräänä päivänä heräisikin ihonväri ja kasvonpiirteet itämaisiksi muuttuneina! Vasta silloin hän ymmärtäisi *mistä puhumme kun puhumme rasismista* – siinäpä saman tien oiva nimi elokuvalle.
>
> [--]
>
> [N]ämä onnelliset inttävät, että rasismi on Pohjolassa hallinnassa ja vain pienen piirin ilmiö. Että tapaukset ovat vain ohimeneviä tunnekuohahduksia. Minä tiedän, arvoisa maahanmuuttaja, että valkoisten rasismi on ideologia siinä missä muutkin, ja sen juuret ovat syvällä heidän piilotajunnassaan. Siinä missä sinä kärsit sotien ja huonon koulutusjärjestelmän aiheuttamasta tietämättömyydestä ja ihmettelet, miten maailman paras terveydenhuolto- ja koulutusjärjestelmä voi tuottaa näin paljon masentuneita ihmisiä ja rasisteja, valkoiset kärsivät harkitusta tietämättömyydestä.

Tässä taakse on jäänyt kaksi kotimaata. Kirjailijan synnyinmaa Irak ja suomalaisen kirjallisuuden kansallisen kertomuksen koti-Suomi. Kuitenkin asetelma on – vain uudessa tilanteessa ja uudessa ajassa – sama kuin Kuoppamäellä: olen suomalainen, kerron Suomesta. Ja vaikka aihe on vaikea ja ikävä, se tuo myös toivoa paremmasta: Hassan Blasimin kaltaisten kirjailijoiden kautta suomalainen kirjallisuus voi jälleen kerran herättää suomalaiset näkemään kotimaansa koko kuvan.

---

[i] Vesa Rantama, 23.3.2019, Helsingin Sanomat, arvostelu Juha Siron romaanista Yllämme kaartuva taivas

---

Jaa:

© 2023 Kirjallisuus- ja kulttuuriyhdistys Särö ry < https://sarolehti.net/>

Ylös ↑